

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ КОМПОНЕНТІВ ФІЗИЧНОГО І ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Пангелова Наталія, Борисова Олена

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Аннотация

Исследование заключалось в определении наличия и информационной значимости взаимосвязей основных компонентов физического и психофизиологического состояния в структуре личности детей младшего дошкольного возраста. В эксперименте приняли участие 107 детей 4-летнего возраста (54 мальчика, 53 девочки). Проведенный факторный анализ структуры двигательной системы, интеллектуальной и моральной сферы детей 4-го года жизни, позволил установить, что она определяется как у мальчиков, так и у девочек 6 ортогональными факторами. Полученные результаты дают возможность считать, что развитие физической, интеллектуальной и моральной сферы детей этого возраста осуществляется комплексно. Интерпретация этих данных в педагогическом аспекте позволяет утверждать, что у детей младшего дошкольного возраста становления личности происходит под действием биологических и психических факторов, активизация которых возможна в процессе физического воспитания.

Ключевые слова: личность, дети дошкольного возраста, факторная структура, физическое воспитание.

Annotation

The research was to determine the availability and informational significance of the relationships of the main components of the physical and psycho-physiological state in the structure of the personality of children of junior preschool age. The experiment was attended by 107 children 4 years of age (54 boys, 53 girls). Conducted a factor analysis of the structure of the motor system, intellectual and moral sphere of children 4th year of life revealed that it is determined, boys and girls by 6 orthogonal factors. The obtained results allow us to assume that the development of the physical, intellectual and moral sphere of children of this age is complex. Interpretation of these data in the pedagogical aspect allows us to assert that in children of younger preschool age the formation of a person takes place under the influence of biological and mental factors, activation of which is possible in the process of physical education.

Key words: personality, children of preschool age, factor structure, physical education.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-економічні зміни в українському суспільстві, процеси глобалізації та інформатизації зумовили збільшення ролі і значущості кожної особистості, успішності її індивідуального розвитку. Це зумовлює необхідність пошуку шляхів оптимізації навчання та виховання молодого покоління, в тому числі – дітей дошкільного віку.

Однак, в наш час яскраво проявляється протиріччя між декларативними заявами про необхідність вдосконалення системи фізичного виховання і практичною діяльністю в цій сфері. Традиційні підходи до фізкультурно-оздоровчої роботи з дошкільниками часто не відповідають сучасним вимогам і потребують заміни на такі, які б ефективніше сприяли вирішенню завдань зміцнення здоров'я, підвищенню рівня фізичної підготовленості, своєчасного фізичного, інтелектуального і морального розвитку дитини.

Відомо, що у дошкільному віці біологічна потреба в русі є провідною і здійснює мобілізуючий вплив на інтелектуальний, моральний та емоційний розвиток дитини, її звички та поведінку [2; 4; 9; 11, 13].

Дослідники відзначають наявність взаємозв'язку між інтелектуальним, моральним, емоційним, соціальним розвитком і руховою діяльністю, фізичною підготовленістю, станом здоров'я дитини [3; 5; 8; 10;], що обумовлює доцільність застосування такої системи навчання і виховання, яка передбачає інтегрований освітній, виховний, оздоровчий ефект.

В останні роки були проведені дослідження, присвячені пошуку шляхів підвищення ефективності фізичного виховання в дошкільних навчальних закладах, а саме: організаційно-методичні аспекти фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку з відхиленням у стані здоров'я розглянуті Л.В. Козібродою [7]; шляхи оптимізації рухового режиму і фізичного стану дітей 6-7 років, які навчаються у закладах різного типу визначені І.О. Когут [6]; педагогічні умови особистісно-орієнтованого навчання руховим діям дітей 5-6 років в умовах дошкільного навчального закладу розроблені О.В. Багінською [1].

Однак, одним із кризових явищ вітчизняних традиційних і авторських систем освіти є розрив між фізичним вихованням й іншими сторонами виховання дітей дошкільного віку, відсутність реальних механізмів, які обумовлюють цілісність розвитку особистості дитини в процесі рухової діяльності. Окремі аспекти вирішення цієї проблеми розглядалися у дослідженнях: А.А. Пивовара [14], яке було присвячено поєднаному розвитку фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5-6 років у процесі фізичного виховання; В.В. Поліщука [15], який обґрунтував і розробив зміст занять з фізичного виховання старших дошкільників з пріоритетним використанням елементів туризму для підвищення рівня фізичної підготовленості, розумового розвитку і фізичного здоров'я; Є.Г. Яхна [6], яким визначені педагогічні умови

комплексного розвитку фізичних і моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Водночас, питання формування цілісної особистості дошкільника, взаємозв'язок і взаємозалежність розвитку її основних структурних компонентів у процесі фізичного виховання не було предметом спеціальних досліджень.

Проблематика дослідження відповідає «Зведеному плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011-2015 рр.» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за темою 3.1 «Вдосконалення програмно-нормативних засад фізичного виховання в навчальних закладах» (№ державної реєстрації 0111U001733).

Метою дослідження було визначення наявності та інформаційної значущості взаємозв'язків основних компонентів фізичного і психофізіологічного стану у структурі особистості дітей 4-го року життя.

Досліджуваним контингентом були діти 4-х річного віку, – вихованці дошкільних навчальних закладів № 9 «Сонечко» і № 10 «Любовонька» м. Переяслав-Хмельницького Київської області, всього 107 дітей (54 хлопчиків і 53 дівчаток).

Комплексна програма дослідження рухової системи, пізнавальних процесів, мовлення і компонентів морального розвитку дітей 4 років включала 33 показники. В процесі дослідження були застосовані такі методи: педагогічні (педагогічні експерименти, педагогічні тестування); психологічні (діагностики і дослідження пізнавальних процесів, мовлення, морального розвитку дошкільника); антропометричні; фізіологічні (пульсометрія, спірометрія, функціональні проби); методи математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. Вивчення динаміки компонентів, які забезпечують реалізацію рухової діяльності, інтелектуальний і моральний розвиток дошкільнят, дозволяє визначитись у плануванні педагогічних дій, засобів і методів, які спрямовані на формування всебічно розвиненої особистості дитини в процесі фізичного виховання.

Однак, обґрунтування і розробка теоретико-методичних засад поєднаного розвитку рухових, розумових і моральних якостей особистості дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання потребує дослідження взаємозв'язків і взаємозалежності всіх компонентів, які забезпечують функціонування рухової

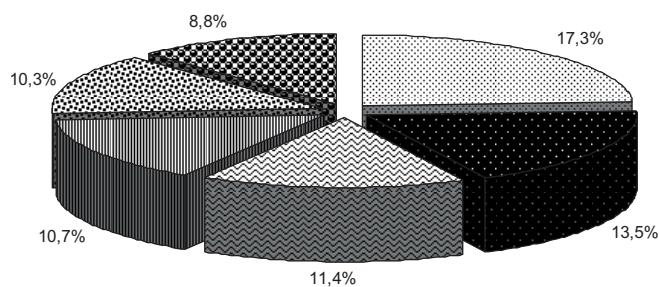

Рис. 1. Факторна структура психофізіологічного стану та морального розвитку хлопчиків 4-річного віку, %

Примітка:

- фізичні здібності;
- пізнавальні процеси і мовлення;
- морфофункціональний стан;
- фізичний розвиток;
- швидкісно-силові і координаційні здібності;
- моральний розвиток і мовлення.

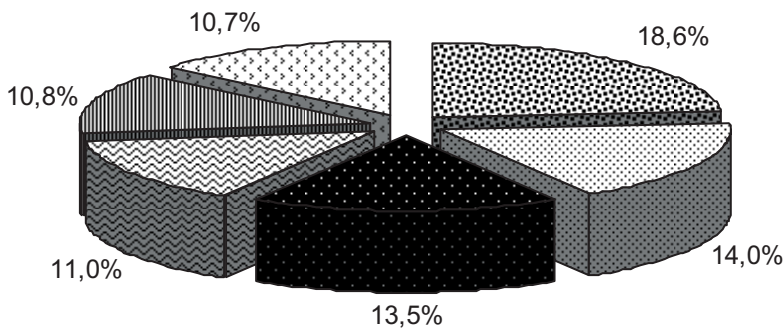

Рис. 2. Факторна структура психофізіологічного стану та морального розвитку дівчаток 4-річного віку

Примітка:

- пізнавальні процеси, моральний розвиток і мовлення;
- фізичні здібності;
- функціональні можливості;
- швидкісно-силові здібності;
- фізичний розвиток;
- функціональний стан серцево-судинної системи

системи, інтелектуальної та моральної сфери дитини.

Вивчення взаємозв'язків компонентів функціонування дитячого організму як цілісної системи дозволяє за допомогою методів математичного аналізу (кореляційного і факторного) здійснити розробку співвідношення складових педагогічних дій.

У процесі аналізу кореляційних матриць були додатково зроблені розрахунки показників середніх значень взаємозв'язків кожного показника з іншими. З цією метою додавались всі значення кореляції одного показника з іншими, а середнє значення свідчило про його значущість у структурі рухової підготовленості, інтелектуального розвитку і моральної вихованості дітей дошкільного віку.

Такий підхід у розширенні знань про взаємозв'язки показників застосовується у математичному аналізі [12], під час первинної підготовки даних для факторного аналізу.

Зазначений метод був застосований по відношенню до 33 показників, які характеризують морфофункціональний стан, рі-

вень фізичної підготовленості, розвиток пізнавальних процесів і мовлення дітей 4-х років, а також – ступінь розвитку компонентів їх моральної вихованості.

Проведений факторний аналіз структури рухової системи, інтелектуальної та моральної сфери хлопчиків 4-го року життя дозволив встановити, що вона визначається 6 ортогональними факторами, в яких сума навантажувальних змінних коливається від 4,62 до 2,34, а дисперсійний внесок становить 72,0% (табл. 1, рис. 1).

До першого фактору увійшли показники координаційних здібностей (утримання рівноваги – 0,88), динамічної витривалості (біг 90 м – 0,77) і швидкісних якостей, які оцінювались за допомогою комплексу рухових тестів: біг 30 м (0,92), кидки і ловля м'яча від стіни за 30 с (0,91), частота рухів кисті (0,89). До цього фактору увійшли показники фізичних здібностей, які мають майже однаковий коефіцієнт значущості, а сума їх дорівнює 4,62, що і обумовлює назву даного фактору – «фізичні здібності». Необхідно зазначити, що цей фактор має найбільший

внесок у загальну дисперсію (17,3%).

До другого фактору увійшли показники пізнавальних здібностей (0,84-0,55) і мовлення (0,60), що свідчить про тісний взаємозв'язок розвитку мовлення зі сприйманням, пам'яттю, увагою, мисленням та уявою. Він за своїм ваговим коефіцієнтом дещо поступається першому фактору і складає 13,5%. Ми визначили його як фактор «пізнавальних процесів і мовлення», який має 3,52 показників суми навантажувальних змінних.

У третього фактору сума навантажувальних змінних становить 3,03 і в ньому найбільш вагомими є показники функціональних можливостей (0,90-0,86). Сюди ж, з достатньо високим коефіцієнтом (0,83) увійшов показник довжини тіла. Отримані дані дають нам підстави вважати третій фактор фактором «морфофункціонального стану», його внесок у загальну дисперсію складає 11,4%.

При аналізі змісту четвертого фактору (10,7%) достатньо чітко прослідковується вплив показників фізичного розвитку (ОГК – 0,87; маса тіла – 0,82; індекс Пін'є – 0,80), а також показника швидкісно-силових здібностей (руховий тест – «стрибки у довжину з місця» – 0,54). Четвертий фактор має суму навантажувальних змінних 2,84 і отримав назву «фізичний розвиток».

До п'ятого фактору (10,3%) увійшли показники швидкісно-силових (0,61), координаційних (0,63) і силових можливостей (0,77 і 0,60), які у наших дослідженнях оцінювались за допомогою рухових тестів «кидок набивного м'яча сидячи на дальність», «утримання рівноваги» (тест Є.Я. Бондаревського) і динамометрії. Сума коефіцієнтів значущості показників цього фактору становить 2,73. П'ятий фактор інтерпретований нами як фактор «швидкісно-силових і координаційних здібностей».

**Факторний аналіз головних компонентів рухової системи,
інтелектуальної та моральної сфери хлопчиків 4 років, n=54**

Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6
Довжина тіла	0,31	0,07	0,83	-0,04	0,19	-0,06
Маса тіла	0,07	-0,13	0,32	0,82	0,07	0,05
Об'єм гр. клітки	-0,18	0,09	0,06	0,87	0,18	0,06
Індекс Пін'є	0,31	0,01	0,45	-0,80	0,00	-0,10
ЧСС дійсн. спокою	0,05	-0,12	-0,01	0,03	-0,11	0,00
ЧСС відн. спокою	0,04	-0,09	0,03	-0,04	-0,08	0,01
Різн. ЧСС	-0,01	0,03	0,07	-0,11	0,02	0,02
ЖЄЛ	0,24	0,08	0,90	0,09	-0,06	0,08
Проба Штанге	0,08	0,17	0,29	-0,02	0,07	0,01
Проба Генча	0,04	0,12	0,21	0,17	-0,11	-0,13
Проба Руф'є	-0,14	0,02	-0,86	-0,02	0,28	-0,09
Біг 30 м	0,92	-0,08	-0,17	0,23	0,08	-0,01
Кидки м'яча від ст.	0,91	0,09	0,06	0,09	0,04	-0,10
Теплінг-тест	0,89	0,07	0,11	0,17	0,02	0,02
Стрибок у довж. з місяця	0,06	-0,24	0,14	-0,54	-0,34	0,03
Підняття тулубу	0,23	0,22	0,05	-0,03	-0,09	0,00
Кидок набив. м'яча сидячи, на дальність	0,49	0,15	0,03	-0,31	0,61	-0,11
Динамометрія права	0,19	-0,10	-0,13	0,09	0,77	0,18
Динамометрія ліва	0,14	-0,30	-0,09	-0,20	0,60	0,20
Човн.біг 3x10 м	0,88	0,05	-0,20	0,21	0,16	-0,02
Утрим. рівноваги	0,08	0,07	-0,14	0,15	0,63	0,11
Нахил вперед стоячи на лаві	0,11	0,07	0,22	-0,15	-0,68	-0,10
Біг 90 м	-0,77	-0,06	-0,18	0,21	0,19	-0,09
Сприймання	0,15	0,82	0,06	0,02	-0,12	-0,02
Пам'ять	0,01	0,84	0,00	-0,04	0,11	0,07
Мислення	0,01	0,68	-0,13	-0,02	0,06	0,18
Уява	0,22	0,62	0,13	0,13	0,22	0,28
Увага	0,01	0,55	-0,01	-0,09	0,10	0,19
Когніт. компонент	-0,15	-0,09	-0,02	0,04	0,01	0,48
Емоційн. компонент	0,09	0,27	-0,01	0,11	0,13	0,71
Поведінковий комп.	-0,02	0,31	0,11	-0,03	-0,19	0,50
Інтегративн. комп.	-0,01	0,30	0,04	0,07	-0,02	0,91
Мовлення	-0,05	0,60	0,27	0,05	-0,08	0,43
Сума навантажувальних змінних	4,62	3,52	3,03	2,84	2,73	2,34
Внесок фактора в загальну дисперсію, %	17,3	13,5	11,4	10,7	10,3	8,8

У шостому факторі (2,34) найбільш значущими є показники всіх компонентів морального розвитку (0,91; 0,71; 0,50; 0,48) і мовлення (0,43), що свідчить про те, що становлення основ моральної

свідомості дитини відбувається в єдності їх когнітивних, емоційних, поведінкових складників в процесі спілкування з оточуючими. Але головною моральною інстанцією для дитини у цьому віці

виступає дорослий – його оцінки, ставлення, вимоги. Тому шостий фактор отримав назву «моральний розвиток і мовлення», а його внесок у загальну дисперсію складає 8,8%.

**Факторний аналіз головних компонентів рухової системи,
інтелектуальної і моральної сфери дівчаток 4 років, n=53**

Показники	Фактор 1	Фактор2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6
Довжина тіла	0,34	0,60	0,42	0,14	-0,32	-0,06
Маса тіла	0,10	0,37	0,20	0,00	-0,66	0,16
Об'єм гр. клітки	-0,02	-0,20	0,29	-0,06	-0,86	-0,07
Індекс Пін'є	0,24	0,45	0,02	0,17	0,73	-0,03
ЧСС дійсн. спокою	-0,10	0,15	-0,02	-0,07	0,00	-0,89
ЧСС відн. спокою	-0,13	0,11	-0,05	0,04	0,01	-0,90
Різн. ЧСС	-0,09	-0,04	-0,06	0,22	0,03	-0,35
ЖЄЛ	0,18	0,33	0,77	0,22	-0,34	-0,08
Проба Штанге	0,19	-0,03	0,80	0,03	-0,04	0,16
Проба Генча	0,17	-0,07	0,80	0,16	0,06	0,30
Проба Руф'є	-0,06	-0,17	-0,87	-0,03	0,09	0,13
Біг 30 м	0,00	0,92	-0,11	-0,10	0,02	0,12
Кидки м'яча від ст.	0,04	0,20	0,11	-0,08	-0,12	0,02
Теплінг-тест	-0,01	0,07	0,12	-0,01	0,03	0,03
Стрибок у довж. з місця	0,08	-0,19	0,09	0,16	0,66	0,26
Підняття тулубу	-0,14	-0,03	-0,18	0,38	0,25	-0,20
Кидок набив. м'яча сидячи, на дальність	0,00	0,27	0,05	0,89	-0,02	0,00
Динамометрія права	0,18	0,10	0,16	0,88	0,07	0,20
Динамометрія ліва	0,27	0,13	0,19	0,70	0,26	0,01
Човн.біг 3x10 м	0,05	0,90	-0,08	-0,09	0,04	0,14
Утрим. рівноваги	0,23	-0,07	0,14	0,22	0,24	0,60
Нахил вперед стоячи на лаві	-0,05	0,50	0,14	-0,16	-0,17	0,12
Біг 90 м	-0,05	0,56	-0,27	-0,22	-0,31	-0,22
Сприймання	0,69	0,05	0,19	0,23	0,02	0,16
Пам'ять	0,75	-0,01	0,34	0,28	-0,08	0,17
Мислення	0,55	0,05	0,29	0,22	0,01	-0,07
Уява	0,71	-0,05	0,03	0,11	-0,02	0,30
Увага	0,66	-0,15	0,02	0,10	0,07	0,13
Когніт. компонент	0,09	-0,21	-0,01	0,05	-0,09	0,06
Емоційн. компонент	0,76	0,26	0,01	-0,01	0,14	-0,12
Поведінковий комп.	0,44	0,27	0,02	-0,19	0,05	0,17
Інтегративн. комп.	0,77	0,19	0,02	-0,07	0,07	0,03
Мовлення	0,77	-0,04	0,15	-0,08	0,00	0,11
Сума навантажувальних змінних	4,75	3,58	3,46	2,82	2,75	2,73
Внесок фактора в загальну дисперсію, %	18,6	14,0	13,5	11,0	10,8	10,7

Одним із завдань нашого дослідження було визначення інформаційної значущості компонентів морфофункціонального стану, фізичної підготовленості, психічних процесів і моральної

свідомості в загальній структурі рухової системи, інтелектуальних і моральних якостей дівчаток 4 років (табл. 2).

Проведений факторний аналіз дозволив встановити, що струк-

тура рухової, інтелектуальної та поведінкової діяльності дівчаток 4-річного віку, визначається, як і у хлопчиків, 6 ортогональними факторами, в яких сума навантажувальних змінних коливається

Основні фактори рухової системи, інтелектуальної та моральної сфери дітей 4-го року життя

Вік	Стать	Фактори	Сума коефіцієнтів	Внесок, %
4-й рік життя	Хлопчики	1. Фізична здібність	4,62	17,3
		2. Пізнавальні здібності і мовлення	3,52	13,5
		3. Морфофункціональний стан	3,03	11,4
		4. Фізичний розвиток	2,84	10,7
		5. Швидкісно-силові і координаційні здібності	2,73	10,3
		6. Моральний розвиток і мовлення	2,34	8,8
	Загалом		19,8	72,0
Дівчатка	1. Пізнавальні процеси, моральний розвиток і мовлення	4,75	18,6	
	2. Фізичні здібності	3,58	14,0	
	3. Функціональні можливості	3,46	13,5	
	4. Швидкісно-силові здібності	2,84	11,0	
	5. Фізичний розвиток	2,75	10,8	
	6. Функціональний стан серцево-судинної системи	2,73	10,7	
Загалом		20,11	78,6	

від 4,75 до 2,73 (рис. 2). З усіх факторів перший має найбільшу суму змінних – 4,75 і внесок в загальну дисперсію (18,6%). До нього увійшли з найбільшими значеннями показники компонентів морального розвитку (0,77; 0,76; 0,44), всіх пізнавальних процесів (0,75; 0,71; 0,69; 0,66; 0,55) і мовлення (0,77). Таким чином, у дівчаток молодшого дошкільного віку чітко прослідковується залежність формування перших моральних уявлень, розуміння етичних норм від рівня розвитку інтелекту. Тому перший фактор, ми назвали «пізнавальні процеси, моральний розвиток і мовлення».

До другого фактору увійшли показники, які визначають рівень розвитку фізичних здібностей (швидкість – 0,92; координаційні здібності – 0,90; динамічна витривалість – 0,56; гнучкість – 0,50). Цей фактор має суму коефіцієнтів 3,58 і ваговий коефіцієнт – 14,0%. Фактор визначений нами як фактор «фізичних здібностей».

Третій фактор має суму коефіцієнтів 3,46 і дисперсійний внесок 13,5%. Тут найбільш значущими є показники, які характеризують функціональний стан дихальної

системи (проби Штанге і Генча – 0,80; ЖЄЛ – 0,77) і фізичну роботоздатність (-0,87). Цей фактор інтерпретований нами як фактор «функціональних можливостей».

Аналізуючи зміст четвертого фактору, відмічаємо, що найбільш значущими є показники швидкісно-силових здібностей (кидок набивного м'яча сидючи на дальність – 0,89; динамометрія – 0,88-0,70). Фактор володіє сумою навантажувальних змінних 2,82 і внесок його у загальну дисперсію складає 11,0%. Він отримав назву «швидкісно-силові здібності».

П'ятий фактор має суму коефіцієнтів 2,75 і тут найбільш вагомими є антропометричні показники (ОГК – 0,86; маса тіла – 0,66) і показник гармонійності тілобудови (0,73). Ваговий коефіцієнт значимості п'ятого фактора складає 10,8%. Ми його визначили, як фактор «фізичного розвитку».

Сума коефіцієнтів шостого фактору (2,73), як і внесок фактора у загальну дисперсію (10,7%), не набагато менші, ніж у п'ятого. Найбільш значущими є показники частоти серцевих скорочень дійсного (-0,89) і відносного (-0,90) спокою. Виявлений тут

вплив і показника вестибулярної стійкості (0,60). Це дає підстави вважати, що оптимізація частоти серцевих скорочень (зниження із віком) буде сприяти покращенню показників статичної рівноваги. Шостий фактор отримав назву «функціональний стан серцево-судинної системи».

Висновки. Таким чином, проведений факторний аналіз головних компонентів рухової системи, інтелектуальної та моральної сфери хлопчиків і дівчаток 4-го року життя виявив наявність взаємозв'язків між фізичною підготовленістю, морфофункціональним станом, пізнавальними процесами, компонентами морального розвитку і мовлення (табл. 3). Проведений аналіз факторної структури дає можливість вважати, що розвиток фізичної, інтелектуальної та моральної сфери хлопчиків 4-річного віку відбувається комплексно і забезпечується, перш за все, такими факторами: фізичними здібностями, пізнавальними процесами і мовленням, морфофункціональним станом, фізичним розвитком, швидкісно-силовими і координаційними здібностями, моральним розвитком і мовлен-

ням. Було виявлено деякі і статеві відмінності (у дівчаток цього віку інтенсивніше відбувається розвиток інтелектуально-моральної сфери), які, однак, не є значущими і не впливають на зміст більшості факторів. У 4-річних дівчаток (сума дисперсійних внесків – 78,6%) а структура рухової діяльності, інтелектуальної та моральної визначається такими факторами: пізнавальні процеси, моральний розвиток і мовлення; фізичні здібності; функціональні можливості; швидко-силові здібності; фізичний розвиток; функціональний стан серцево-судинної системи. Інтерпретація цих даних у педагогічному аспекті дозволяє вважати, що в дітей 4 років становлення особистості відбувається під дією біологічних і психічних чинників, активізація яких можлива в процесі фізичного виховання.

Література

1. Багінська О.В. Значення окремих індивідуальних особливостей дітей старшого дошкільного віку в процесі навчання руховим діям / О.В. Багінська // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за редакцією проф. Єрмакова С.С.. – Харків: ХДАДМ (ХХП), 2008. – № 6. – С. 3-5.
2. Вільчковський Е.С. Організація рухового режиму дітей у дошкільних навчальних закладах: навч.-метод. посібн / Е.С. Вільчковський, Н.Ф. Денисенко. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 128 с.
3. Волков Л.В. Спортивна підготовка молодших школярів / Л.В. Волков. – К.: Освіта України, 2010. – 388 с. Волков Л.В. Спортивна підготовка молодших школярів / Л.В. Волков. – К.: Освіта України, 2010. – 388 с.
4. Глазырина Л.Д. Физическая культура – дошкольникам / Л.Д. Глазырина. – М.: Владос, 1999. – 262 с.
5. Дубогай О.Д. Фізкультура як складова здоров'я та успішного навчання дитини / О.Д. Дубогай. – К.: Вид. дім «Шкільний світ», 2006. – 128 с.
6. Когут И.А. Двигательный режим и физическое состояние детей 6-7 лет, обучающихся в школах разного типа: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. наук по физ. воспитанию и спорту: спец. 24.00.02 «Физическая культура, физическое воспитание разных групп населения» / И.А. Когут. – К., 2006. – 22 с.
7. Козіброда Л.В. Організаційно-методичні аспекти фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку з відхиленнями у стані здоров'я: дис.... канд. наук з фіз. вих. і спорту / Л.В. Козіброда. – Львів, 2006. – 179 с.
8. Козырева О.В. Спартианская программа воспитания, образования и организация досуга детей дошкольного возраста / О.В. Козырева, В.И. Усаков // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2007. – №1. – С.58 – 61.
9. Круцевич Т.Ю. Перспективы оптимизации содержания и организации физического воспитания в контексте формирования целостной, гармонично развитой личности дошкольника / Т.Ю. Круцевич, Н.Е. Пангелова // Спортивный вестник Придніпров'я. – 2012. – №2. – С. 4-7.
10. Круцевич Т.Ю. Педагогические условия сопряженного развития физических и нравственных качеств детей дошкольного возраста в процессе физического воспитания / Т.Ю. Круцевич, Н.Е. Пангелова // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2013. – №2. – С. 74-76.
11. Москаленко Н.В. Дошкільне фізичне виховання дітей: метод. посібник / Н.В. Москаленко, З. В. Анастасьєва – Дніпропетровськ: Інновація, 2009. – 95 с.
12. Окунь Я. Факторный анализ / Я. Окунь. – М.: Статистика, 1974. – 200 с.
13. Пангелова Н.Є. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвинутої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання: автореф. дисерт. ...докт. наук з фіз.вих. і спорту: спец. 24.00.02 – «Фізична культура, фіз.вих. різних груп населення» / Н.Є. Пангелова. – К., 2014. – 39 с.
14. Пивовар А.А. Поєднаний розвиток фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5 і 6 років у процесі фізичного виховання: дисерт... канд. наук з фізичного виховання і спорту / А.А. Пивовар. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – 210 с.
15. Поліщук В.В. Розвиток рухових і розумових здібностей дітей 5-го і 6-го років життя в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму: автореф. дис. канд. фіз. вих. і спорту: спец. 24.00.02 «Фіз. культ., фіз. вих. різних груп населення» / В.В. Поліщук. – Львів, 2008. – 21с.
16. Яхно Є. Комплексне виховання особистості старшого дошкільника в процесі занять фізичними вправами / Є.Г. Яхно // Спортивный вестник Придніпров'я. – 2010. – №2. – С.28-31.

